

Az Alapító Atyák (Új)világa

Urbán Aladár: *Köztársaság
az Újvilágban.*

Nemzeti Tankönyvkiadó.
Budapest, 1994.

A magyarországi amerikanisztika az utóbbi években örvedetesen fejlődésnek indult. Megteremtődtek intézményi feltételei, amennyiben hazai felsőoktatási intézményeinkben önálló tanszékeken oktatják a diszciplinát, s az akadémiai kutatóintézetekben és különböző tudományos műhelyekben is megszorodtak az Egyesült Államokkal kapcsolatos kutatási témák. Amíg azonban az irodalomtörténet terén Országh László, Kretzoi Sarolta, Abádi Nagy Zoltán, Egri Péter, Sarbu Aladár, Virágos Zsolt és mások már nagyszabású monográfiákat tettek le az asztalra, addig a történettudományban – elsősorban politikai okokra visszavezetve – az utóbbi évtizedek rendkívül sivarak voltak. Az egyetlen, az 1970-es évekig magyarul megjelent mű egy szovjet kollektíva által összeállított brosúra szerű, jókora túlzással „Az Egyesült Államok története”-nek elkeresztelt kétkötetes könyv volt, melynek szakmai értékeiről, azok hiánya miatt, érdemben nem is lehet szólni. Zala Tamás „Az Újvilág próbatétele” című, 1975-ben megjelent tanulmánya jelentette az első kísérletet arra, hogy az Egyesült Államok történetének egyik kritikus korszakát érdemben bemutassák a magyar olvasóknak. A szerző a múlt század második felétől a 20. század első évtizedéig terjedő korszakot tárgyalja abból a – sajátos – szempontból, hogy miért nem alakult ki szocializmus az Egyesült Államokban, erősen támaszkodva Marx, Engels, Lenin és a szovjet szakirodalom megállapításaira. A következő évben jelent meg Szuhay-Havas Ervin „Tizenhárom csillag” című kötete az amerikai szabadságharcról és az Egyesült Államok születéséről, mely elsősorban a nagyközönségnek szólt, s mint ilyen, az események leegyszerűsített változatát adta. Az első átfogóbbnak nevezhető könyvet az Egyesült Államok törté-

netéről Vecseklyó József 1985-ben kiadott történelmi esszéje jelentette („A csillagsávós lobogó nyomában”), amely kétszeresen elavult szemléletet tükrözött: egyrészt az ország történetét a különböző „imperializmusok” keretén belül tárgyalta (angol, pioneer, kontinentális, csendes-óceáni, atlanti, globális, defenzív); másrészt pedig a két világháború közötti magyar szemléletnek megfelelően a trianoni béke fő felelősének kikialtott Woodrow Wilson „bűneit” sorolja a szerző műve közel fele terjedelmében, több, mint ötszáz oldalon keresztül. Az első szakmailag helytálló, alapos kutatásokra alapozott monográfia a tárgykörben Láng Imre „Az Egyesült Államok gazdaságpolitikája és külpolitikája, 1933–1939” (1988). A „fordulat évétől” felgyorsult az Egyesült Államok történetével foglalkozó könyvek kiadása, de a Romsics Ignác előszavával megjelent „Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról” (1992) kivételével amerikai szerzők (John Lukács, David Halberstam, Daniel J. Boorstin, Robert E. Sherwood, Carl N. Degler, Henry Adams, Charles A. Beard) könyveinek fordításai jelentek meg.

Az itt csak felületesen felvázolt helyzetben üdítő színfoltként jelent meg az ELTE történészprofesszorának, Urbán Aladárnak a monográfiája, mely sok szempontból először tesz eleget a tacitusi „sine ira et studio”-elvének az Egyesült Államok történetének magyarországi feldolgozását illetően. A „Köztársaság az Újvilágban” gondosan, példásan adatolva kíséri nyomon a tizenhárom amerikai angol gyarmat kiválásának folyamatát a brit birodalomból és az újkori történelem első jelentős köztársaságának születését (egyedül a svájci konföderáció létezett a 18. század végén ebben az államformában a monarchiak mellett Európában).

Az angol kolóniák három nagyobb földrajzi egységet alkotva jöttek létre Észak-Amerikában a 17. század elejétől kezdve: New England északkeleten; a középső gyarmatok; valamint a déliek

Floridáig nyúlva. A három nagyobb egységet különböző gazdasági, társadalmi és politikai berendezkedés jellemezte: a New England-i gyarmatokat a farmgazdaságok, az aránylag erős önkormányzatok és a lassan kialakuló kereskedőréteg és hajóipar; a középső gyarmatokat az európai bérleti rendszer átvétele s a Hudson-völgyében ennek következtében kialakuló arisztokrácia; míg a déli gyarmatokat a monokultúra (elsősorban a dohányé), az ültetvényes gazdálkodás és a fekete rabszolgák egyre nagyobb számban való alkalmazása a „szerződéses” fehér szolgák helyett a 17. század második felétől kezdődően. A gyarmatok jogi szempontból kezdetben királyi (például Virginia, North Carolina, South Carolina), tulajdonosi (Maryland, Pennsylvania) és önkormányzati (Connecticut, Rhode Island) gyarmatokra oszlottak, ám a 18. század elejétől egyre inkább egységesen a korona alá kerültek. A brit királyi udvar és a parlament a kor uralkodó közgazdasági felfogásának megfelelően merkantilista politikát folytatott a gyarmatokkal szemben: ennek első jele az 1651-es Hajózási Törvény elfogadása volt, melyet azután számos, ebben a szellemben fogant intézkedés követett még. Az igazi kérdés tehát a gazdasági kapcsolatok problémája volt, s a politikai viták is főleg a vitás gazdasági kérdések miatt robbantak ki.

Az amerikai gyarmatok és az anyaország viszonya, paradox módon, pontosan akkor kezdett megromlani, amikor megszületett a brit birodalom az 1756–63 közötti hétéves angol-francia háború eredményeképpen. A franciák kiszorultak Kanadából, s ezzel megszűnt a fenyegettség érzete a gyarmatok körében, melyek különben alig rendelkeztek gyarmatközi kapcsolatokkal, eltekintve korábban New England négy gyarmata átmeneti konföderációját az indiánok ellen. Amikor tehát a brit kormányzat a párizsi béke után meg akarta erősíteni az Észak-Amerikában állomásozó csapatokat, először merült fel az a gondolat a gyarmatiak körében, hogy az intézkedések valójában az ő kordában tartásukra szolgálnak. Gyanújukat megerősítette a brit kor-

mányzat által Pontiac 1763-as felkelése után megállapított ún. proklamációs vonal, mely megszabta a nyugat felé terjeszkedés határát. Papíron az indiánokkal való további konfliktusok elkerülését célozta a rendelet, de sokan úgy érezték, hogy az anyaország ilyen módon próbálja a könnyebb ellenőrzést biztosító partmenti sávban tartani a gyarmati lakosokat, s egyben így próbálja megakadályozni, hogy az angol manufaktúrákra veszelélyt jelenthető versenyhelyzet alakulhasson ki Észak-Amerikában. A hosszabb birodalmi határok védelmére csapatokra volt szükség, amelyek költségeit a brit vezetés megpróbálta áthárítani a gyarmatiakra. A nagyobb bevételek érdekében 1764-ben a parlament elfogadta az ún. cukortörvényt; 1765-ben következett az ún. bélyegadó, melyet a tiltakozások hatására 1766. május 1-i hatállyal ugyan visszavontak, de az angol parlament egyidejűleg kijelentette, hogy joga van bármilyen kérdésben a gyarmatokra is kötelező érvényű törvényt hozni. A csökkenő bevételek miatt azonban a brit kormányzat újabb kísérletet tett a gyarmatok adóztatására a Townshend-féle vámtörvényekkel, melyek ellen a massachusettsiek behozatalellenes mozgalom kezdeményeztek – a magyar védegyleti mozgalom az 1840-es években hasonló elképzelésekkel alakult meg.

1770-ben III. György király egyik kedvenc politikusa, Lord North alakított kormányt, melynek egyik első ténykedése a Townshend-féle vámtörvény visszavonása volt márciusban. Egy cikket azonban kivettek a rendelkezés hatálya alól: a teát, mivel a Kelet-Indiai Társaságnak hatalmas mennyiségű eladatlan készlete feküdt a raktárakban, s a Társaság adósságait már egyetlen bank sem volt hajlandó finanszírozni. A Társaság szinte monopóliumot kapott az olcsó tea forgalmazására; a gyarmatiak felfogása szerint viszont az olcsó árral az angol parlament az adókievetéshez való jogát akarta visszacsempészni az anyaország-gyarmatok közötti kapcsolatokba. 1773. december 16-án indiánnak öltözött bostoniak a kikötőjükben horgonyzó angol hajókról a tengerbe dobálták a teaszállítmányokat,

s több más városban is – kevésbé drasztikus – akciókra került sor a tearakománnyokkal érkező hajók ellen. A „teadélután” és az azt megelőző ellenséges eseményeket az angol politikai élet „keményvonalasai” III. György 1766. évi „végzetes engedékenységének” (ti. a bélyegtörvény visszavonásának) tudták be, és kikényszerítették az uralkodótól a „kényszerítő törvényeket”, melyeket az amerikaiak „tűrhetetlen törvényekként” ismernek. 1774. március 31-én lezárták Boston kikötőjét minden hajó elől (kivéve a katonai vitorlásokat); május 20-án átszervezték Massachusetts kormányzatát és igazságszolgáltatását; június 2-án beszállásolási törvény rendelkezett a brit katonák elhelyezéséről, s a szakirodalom a fentiek mellé sorolja még a június 22-én hatályba lépett Quebec-törvényt is, mely – többek között – mentesítette Nouvelle France francia lakóit az eskütörvény alól (azaz katolikusok is hivatalt vállalhattak), megtartotta a francia jogot polgári ügyekben a területen, s rögzítette annak határait is.

Az angol kormány meglepetésére az addig nem túl nagy egységet mutató gyarmatok szinte egyöntetűen felléptek a törvények ellen: New York javaslatára 1774. szeptember 5-én Philadelphiában összeült 12 gyarmat (Georgia hiányzott) 55 küldötte a nem hivatalos, de nem is törvénytelen Kontinentális Kongresszus, melynek legfontosabb javaslata egy perzonálunió volt – a parlament törvényhozó jogának egyidejű tagadásával.

A puskaporos hordóba az égő kanócot Thomas Gage tábornok dobta, amikor 1775. április 18-án megkísérelte a Bostontól nem messze fekvő Concordban és Lexingtonban található lőszerraktárak elfoglalását: az amerikaiak a kivonuló angol csapatok útját állták, és eldőrdültek az amerikai forradalom és függetlenségi háború első puskalövései. Az angol lépések elleni válaszkciók koordinálását a május 10-én – nem a lexingtonconcordi események hatására – összeülő II. Kontinentális Kongresszus végezte, mely azután a gyarmatok „törvényhozó testületévé” vált. John Adams javaslatára George Washingtonot nevezték ki a Kon-

tinentális hadsereg főparancsnokának. A testületben többségben lévő konzervatívok még július 5-én elfogadtattak egy „olajágot nyújtó petíciót”, s a másnap, a fegyverfogás szükségességéről kiadott nyilatkozat sem említette a függetlenséget. Az év végén azonban III. György elutasított minden közeledést addig, amíg a gyarmatok a „lázadás állapotában” vannak, s ezzel a frontvonalak megmerevedtek, de egyben tisztázódtak is. Mindebben nagy szerepet játszott Thomas Paine 1776 januárjában napvilágot látott pamfletje, a „Józan ész”, melyben az angol forradalmár az elszakadás szükségessége mellett érvelt, támadta a monarchiát; a republikánus eszmék az ő röpirata jóvoltából kaptak nagyobb nyilvánosságot Észak-Amerikában. Az év első felében a gyarmatok egymás után nyilvánították ki függetlenségi szándékukat; Richard Henry Lee június 7-én terjesztette be függetlenségi javaslatát, mely végső formáját a július 4-én elfogadott Függetlenségi Nyilatkozatban nyerte el. A Nyilatkozat az első olyan politikai dokumentum, mely John Locke szerződéselméletén, azaz a nép kormányalkotáshoz való jogán alapult.

A háborúhoz szükséges feltételek közül a pénzt először az 1775. június 22-én kibocsátott hitellevelek segítségével próbálta előteremteni a Kontinentális Kongresszus: a papírpénz kibocsátás ezután szinte mindennapos gyakorlattá vált, s a háború közben, de főleg utána, súlyos pénzügyi helyzethez vezetett az elértéktelenedő fizetőeszköz. Ami a hadsereget illeti, annak milícia-jellege komoly hátrányokkal járt (saját tisztek, „egyenlődsdi”, rövid önkéntes szolgálati idő, stb.), melyekkel a hadsereg vezetésének sok baja volt a háború folyamán. A nyilvánvaló hátrányok ellenére a Kongresszus csak vonakodva adott felhatalmazást egy többé-kevésbé állandó hadsereg felállítására 1776. szeptember 16-án, elsősorban azért, mert az angolokkal való rossz tapasztalatok miatt félt egy ilyen testülettől. (A magyar 1848/49-es párhuzamokat a honvédség és a nemzetőrség jelentette.) Amíg az angolok 1776-ban elsősorban New York állam elfoglalá-

sával ketté akarták vágni a „lázadó” gyarmatokat, a kísérlet kudarca után 1777-ben kétirányú támadást indítottak: míg William Mowe elfoglalta Philadelphiát, addig Burgoyne tábornok Kanadából induló serege 1777. október 19-én kénytelen volt letenni a fegyvert Saratogánál.

1777 más szempontból is döntőnek bizonyult a gyarmatok további sorsát illetően. Elodázhatatlanná vált, hogy meghatározzák a Kontinentális Kongresszus szerepét, valamint az államok jogait és kötelességeit. Benjamin Franklin már 1775. július 21-én benyújtott egy államszövetségi (konföderációs) -tervezetet, de a konzervatívok akkor megakadályozták annak elfogadását egy esetleges kiegyezés reményében. Másodszor Richard Henry Lee 1776. június 7-i határozati javaslata szövege egy államszövetség felállításáról; a tervezetet július 12-én nyújtotta be a munkával megbízott bizottság. A Konföderációs Cikkelyek főbb pontjai a gyarmatok feletti kormányzatot egy egykamarás Kongresszus kezébe adták, egyenlő képviselőket biztosítottak az államoknak a Kongresszusban, s a déli államok javaslatára a föld értéke arányában történő adóztatást írtak elő; a Cikkelyek II. pontjában pedig körülbástyázták a tagállamok szuverenitását. A Konföderációs Cikkelyek végül 1781. március 1-jén léptek életbe, amikor az utolsó tagállam, Maryland is ratifikálta az okmányt. Eközben a tagállamok alkotmányokat dolgoztak ki, és létrehozták saját kormányzataikat is, melyeknek közös jellemzője a hatalmi ágak szétválasztása, s a gyenge végrehajtó hatalom – erős törvényhozó hatalom felállás volt. Virginia példáját követve számos állam alkotmányos kiegészítésként rögzítette az alapvető emberi jogokat (*Bill of Rights*), valamint törvénybe iktatták a vallásszabadságot, s északon a rabszolgaság eltörlését.

A háború második szakaszát 1778-tól számítjuk. A saratogai brit fegyverletétel megváltoztatta a függetlenségi háború geopolitikai dimenzióit is: az addig vonakodó franciák 1778. február 6-án barátsági és kereskedelmi szerződést kötöttek az amerikai konföderációval. Időközben Spanyolország és Hollandia is háborúba

lépett Anglia ellen; 1780-ban pedig II. Katalin cárnő kezdeményezésére megalakult a Fegyveres Semlegesség Ligája. Az angolok kezdetben sikeres hadjáratot indítottak a Délen, de Charles Cornwallis taktikai hibái miatt 1781. október 19-én Yorktownnál le kellett tenniük a fegyvert az egyesített amerikai–francia erők előtt. Ezzel lényegében befejeződtek a harcok. 1782. március 4-én az angol parlament egyhangú határozatot hozott, melyben „őfelsége és az ország ellenségének” nyilvánítanak mindenkit, aki a támadó háború folytatására hívna fel. Március 20-án a háborúpárti Lord North-t a békepárti Rockingham őrgróf váltotta fel az angol kormány élén, és az angol megbízottak hamarosan tájékoztatták Washington: Nagy-Britannia kész elismerni a volt gyarmatok függetlenségét.

A béketárgyalások Párizsban kezdődtek meg Franklin és az angolok között, s párhuzamosan folytak az angol–francia, illetve az angol–spanyol tárgyalások is. Végül 1783. szeptember 3-án írták alá a végleges békeszerződéseket. Az amerikai függetlenség elsősorban – főleg a háború első szakaszában elkövetett – brit politikai és katonai hibák, a francia–spanyol fellépés, az európai országok többségének lényegében ellenséges magatartása, az amerikaiak erkölcsi tartása, a volt gyarmatok a széthúzáson úrrá lévő együttműködése és Washington személyes kvalitásai eredményeképpen jött létre, bár a felsorolás nyilvánvalóan korántsem teljes.

A fiatal köztársaság vezetőinek súlyos kérdésekkel kellett szembenézni a függetlenség első napjától kezdve: ezek közül is a legégetőbb a pénzügyi helyzet rendezése volt. A Kongresszus két – sikertelen – kísérletet tett a központi pénzbevételek növelésére: először 1781. február 3-án azt javasolták, hogy a Kongresszus minden, az Államokba beszállított külföldi termék után 5%-os behozatali illetéket vethessen ki, míg 1783. március 18-án az eredeti javaslat módosított változatát nyújtották be: eszerint az 5%-os behozatali vámot csak 25 évig szedhette volna a Kongresszus, de azzal a feltétellel, hogy a pénzt kizárólag a háború alatt felvett

adósságok kamatainak és tőkénének a visszafizetésére használják. Mindkét elképzelés megbukott az egyes tagállamok ellenállásán.

Sikeresebben oldotta meg viszont a Kongresszus a nyugati földek problémáját. A nem kellő pontossággal megfogalmazott és egymásnak gyakorta ellentmondó eredeti adománylevelek miatt több gyarmat is igényt tartott ugyanazon földterületekre, így a Kongresszusnak kellett igazságot szolgáltatni a vitákban. Az első döntés (1784. április 28.) közös birtokba vette az Ohio-folyótól északra és nyugatra fekvő területeket, s egy pontos menetrendet szabott meg azok megszervezéséhez. 1785 májusában két földrendelet a földek felméréséről rendelkezett. A végső szót a kérdésben az 1787. július 13-i Északnyugati Rendelet mondta ki: a szóban forgó területet a Kongresszus által kinevezett kormányzó, titkár és három bíró vezetése alá rendelte; amennyiben egy terület felnőtt férfilakosságának a száma eléri a 5 000-et, ott törvényhozó testületet kell létesíteni, kormányzói vétőjoggal; a területen összesen 3–5 állam szervezendő (végül Ohio, Indiana, Michigan, Illinois és Wisconsin alakult meg itt); az állammá váláshoz legalább 60 000-es lélekszám szükséges és a rabszolgaság tilalma. A rendelet jelentőségét az adta, hogy szakított az angol gyarmatosító szemlélettel és gyakorlattal, biztosította az önkormányzat kifejlődését, az alapvető emberi jogokat és tiltotta a rabszolgaságot. A határozat egészen 1959-ig, Alaszká és Hawaii felvételéig érvényben volt, s ennek alapján szervezték meg lényegében az egész Egyesült Államokat az eredeti 13 állam kivételével.

A megoldatlan pénzügyi helyzet és a regionális érdekek egyeztetésének kudarcá azonban sok embert elgondolkoztatott az államszövetség jövője felől, s a többség arra a megállapításra jutott, hogy elodázhatatlan a Konföderációs Cikkelyek módosítása. Erre kapott tehát felhatalmazást az a 12 államból összegyűlt 55 küldött (Rhode Island képviselői maradtak távol), akik 1787. május 25-én ültek össze Philadelphiában a javaslatok megvi-

tatására. Lényegében két alternatíva merült fel: a május 29-én beterjesztett ún. Virginia-terv („nagy államok terve”), valamint a június 15-én benyújtott ún. New Jersey-terv („kis államok terve”). Az előbbi a tagállamok törvényhozásának túlsúlyát szerette volna megszüntetni; az utóbbi a Konföderációs Cikkelyek keretein belül próbálta szétválasztani a három hatalmi ágazatot. Június 19-én azonban leszavazták a New Jersey-tervet abban az értelemben, hogy erős nemzeti kormányt kell létrehozni, s elkezdődött a vita a megmaradt Virginia-terv felett. A képviselőlet kérdésében kompromisszum született: az „alsóházat” a lakosság lélekszáma arányában választják meg, ahol szükséges a fehér lakosok számához a rabszolgák 3/5-ét hozzáadják; a szenátusban egyetlen képviselőt kapnak az államok, viszont a költségvetési kérdések az alsóházhoz tartoznak.

A végleges Alkotmány I. cikkelye a törvényhozásról intézkedik: kétkamarás, a képviselőházi tagokat kétevenként népszavazással választják, az államonkénti két szenátort hatévenként választják, de egyharmadukat kétevenként újraválasztja az államok törvényhozása (1913-tól választják őket is népszavazás útján); meghatározza, milyen feltételeknek kell megfelelni a törvényhozóknak, tételesen felsorolja a Kongresszus jogköreit, s szabályozza a tagállamok jogait is. A II. cikkely az elnöki jogköréről szól: az elektorok által választott tisztviselő a hadsereg főparancsnoka, irányítja a külpolitikát, vezető tisztviselőket nevezhet ki a szenátus hozzájárulásával, az állam, s egyben a kormány feje is. Az elnök tehát felszabadult a Kongresszus gyámsága alól és a végrehajtó hatalom a törvényhozás egyenrangú partnerévé vált. A III. cikkely a Legfelső Bíróságról intézkedik elsősorban. A testületnek a törvényhozás feletti ellenőrzését az alkotmány nem mondta ki, csak a 19. század elején Marshall főbírónak a *Marbury v. Madison-ügyben* hozott elvi jelentőségű döntése szögeztesse le: a Legfelső Bíróság alkotmányellenesnek nyilváníthat mind szövetségi, mind tagállami törvényeket. A IV. cikkely lényegében kimondja, hogy az egyes álla-

mok kötelesek elfogadni a többi állam törvényeit, s az egyes államok polgárait megilletik az összes többi állam által adott jogok, valamint intézkedik az egyes államok közötti jogsegélyszolgáltatásról. A továbbiakban szól az új tagállamok felvételéről és arról, hogy az Egyesült Államok minden tagállam számára biztosítja a köztársasági államformát. Az V. cikkely leszögezi: az alkotmány módosításához a két ház kétharmadának, és az államok háromnegyedének jóváhagyása szükséges. A VI. cikkely elismeri a „jelen alkotmány elfogadása előtt” keletkezett államadósságokat; az alkotmányt, az annak értelmében készült törvényeket és az Egyesült Államok által kötött nemzetközi szerződéseket az „ország legfőbb törvényeinek” minősíti, s előírja az eskü kötelezettségét a vezető tisztviselők számára. A VII. cikkely kimondja: az alkotmány életbe lép, amennyiben azt legalább 9 állam elismeri. Az alkotmány elfogadása vagy elutasítása feletti vita rögtön megkezdődött, s a *Pennsylvania Gazette* szeptember 12-i számában már federalistákról és antifederalistákról írt. A két csoportból nőtt azután ki az 1790-es években az Egyesült Államok első pártrendszere. A ratifikációs vita legszínvonalasabb szellemi terméke a James Madison, John Jay és Alexander Hamilton által „Publius”-ként jegyzett 77 esszé, mely a *The Federalist Papers* gyűjtőnéven jelent meg 1788-ban New Yorkban. Az esszégyűjtemény az alkotmány első komoly elemzésének bizonyult, melynek megállapításaira még ma is gyakran hivatkoznak. Az alkotmány hivatalosan 1788. június 21-én lépett életbe, amikor New Hampshire konvenciója ratifikálta a dokumentumot. Az alkotmányt jóváhagyó államokban (az összes eredeti államban, kivéve North Carolina-t) 1789. január 7-én választották meg az elektorokat, akiknek egyhangú döntése után április 30-án iktatták be New Yorkban George Washington-t az Egyesült Államok elnöki hivatalába. Ezután szeptember 24-én hozta létre a Kongresszus azt a szövetségi bírósági rendszert (Legfelsőbb Bíróság – az államok számának megfelelő kerületi

bíróságok – körzeti bíróságok), mely 1911-ig érvényben maradt. Az alkotmány megfogalmazásakor, majd pedig az elfogadásáról szóló vita során többször felmerült az egyéni jogok törvénybe iktatása. Végül a James Madison által összeállított listáról 10 pontot fogadott el a Kongresszus 1791. szeptember 25-én, s azok a tagállamok jóváhagyása után december 15-én kerültek be az Egyesült Államok alkotmányába, mint az első tíz alkotmánykiegészítés. Ezzel az országot alapító törvénye megváltozott: demokratikusabb lett. Az unió 1790. május 29-én Rhode Island csatlakozásával vált teljessé, s tulajdonképpen ekkor indult meg a nemzetállás folyamata, amelyet az 1812–14 között vívott angol–amerikai háború felgyorsított, de amely csak az 1861–65 közötti polgárháborúval, s a rabszolgaság felszámolásával fejeződött be.

Hogyan értékelte az utókor a forradalmat és függetlenségi háborút? Az amerikai „történetírás atyja”, George Bancroft a demokrácia diadalmenetét látta bennük, s ez a vélemény uralta az amerikai történetírást a 19. század végéig. A századforduló táján kutató új. birodalmi történészek az angol–amerikai közeledés jegyében megértőbbek voltak a brit birodalmi politika iránt, de egyetértettek abban, hogy a forradalom gyakorlatilag 1763-ban, Kanada megszerzésével és a birodalom megszületésével indult el. Rendhagyóbban közelített a kérdéshez egy másik irányzat, mely a forradalom addig mellőzött társadalmi kérdéseit állította előtérbe. Az iskola legnevesebb képviselője, Charles A. Beard 1913-ban publikálta nagy vihart kiváltó „Az Egyesült Államok alkotmányának gazdasági értelmezése” című monográfiáját, amelyben az amerikaiak többségének „szentségtörő” módon azt próbálta bebizonyítani: az Alapító Atyák kezét az önérték vezette az alkotmány megírásakor. Az alkotmányjogászok kivételével a korrall foglalkozó történészek nagy része elfogadta ezt a tételt, a vita legfeljebb a különböző csoportérdekek érvényesülésének mértékéről folyt. Az 1930-as

évek liberális történetírása szerint az amerikai forradalmat a radikálisok kezdték el és a konzervatívok fejezték be: a radikális Függetlenségi Nyilatkozat logikus folytatása volt egy konzervatívabb alkotmány a polgári tulajdon védelmére. A „konzervatív” jelzőt vette át a II. világháború utáni amerikai történetírás főárama, az ún. konzensus-iskola, mely szerint a forradalom konzervatív forradalom volt, illetve az európai forradalmak mértékével mérve nem is volt forradalom. A francia forradalommal összehasonlítva valóban nagyok a különbségek, melyek közül azt lehet kiemelni, hogy amíg mindkettőt a társadalmi elit kezdte, az amerikaiakat az is fejezte be, míg a franciáit nem; az utóbbiban a népmozgalmak vették át a döntő szerepet. Másképpen: az amerikai forradalomban a szociális kérdések nem váltak központi problémává, s a külső fenyegetettség sem radikalizálta az embereket, hiszen eleve amiatt indult az el. Az ún. progresszív történetírók szerint viszont igenis voltak feudális, stb. ellentétek (elsősorban a középső államokban), de ezek nem voltak az európaiakhoz mérhetőek, a szabad föld bősége pedig semlegesítette ezeket a feszültségeket. Ismét mások szerint kettős forradalom játszódott le: fegyveres küzdelem Anglia ellen, valamint egy fegyvertelen a gyarmatok többségének arisztokratikus vezetése ellen. Az igazsághoz feltehetően azok járnak a legközelebb, akik „belső forradalomról” beszélnek: 1776 után az öröklött politikai struktúra fokozatosan a választók ellenőrzése alá került, azaz demokratizálódott. A forradalom példaértéke egyrészt ebben a tényben keresendő, másrészt pedig abban, hogy bebizonyította: a republikanizmus és az alkotmányos kormányzás nem utópia, s ezt az örökséget legközvetlenebbül Spanyol-Amerika gyarmatai hasznosították függetlenségi harcaikban a 19. század első felében, de az eszmék távolabb is hatottak, mint például a reformkori Magyarországon és az 1848/49-es szabadságharcunk idején.

Mit lehet hozzátenni ehhez a kitűnően megírt, szakmailag a legalaposabban alátámasztott monográfiához? A recenzens úgy érzi, hogy a kákán is csomót keres, amikor néhány megjegyzést fűz Urbán Aladár könyvéhez. Bizonyára elírás eredménye a „Dicsőséges Fordulat” (30. o.) a „Dicsőséges Forradalom” helyett; „négy állam”-ról beszélni az 1775. március 30-i, New Englandet korlátozó törvény kapcsán, hiszen akkor azok még csak gyarmatok voltak (87. o.); a York-folyónál 1781 októberében bekerített angol csapatok parancsnoka Clinton helyett természetesen Cornwallis volt (206. o.); a *Kislexikon*ban Thomas Hutchinson születési éveként pedig 1711 helyett 1771 szerepel (373. o.). Zavarónak hat a 268. oldalon található megfogalmazás arról, hogy az Alapító Atyák közül „29 személy kapott kollégiumi nevelést”; talán a „főiskolai/egyetemi képzés” jobban kifejezné azt, hogy 29-en folytattak tanulmányokat felsőoktatási intézményekben. A 20. oldalon a rabszolgaság elterjedésével kapcsolatban esetleg meg lehetett volna említeni az 1676-os Bacon-féle felkelést, mely a nagyszámú (volt) szerződéses fehér szolga és szegény fehér telepes jelenlétéből adódó veszélyeket hozta a felszínre, s – többek véleménye szerint – ezért is fordultak a déli államokban a biztonságosabbnak ítélt fekete rabszolgotartás felé; míg a 37. oldalon az első angol gyarmatbirodalom megszületésekor szólni lehetett volna a hétéves háború indiai hadszínteréről is, hiszen Clive 1757-ben Plassey-nél a franciák ellen aratott győzelme gyümölcsként elért angol hódításokat is belefoglalták az 1763-as párizsi békébe.

Mindezek a megjegyzések azonban semmit sem vonnak le a kötet értékéből, melynek szinte kötelező módon ott van a helye minden az Egyesült Államok története iránt érdeklődő olvasó könyvespolcán.

Magyarics Tamás

Kötetünk szerzői

Bencze László hadtörténész	Hadtörténeti Intézet, Budapest
Deák Ágnes történész	JATE, Szeged
Diószegi István történész	ELTE, Budapest
Gálffy László egyetemi hallgató	JATE, Szeged
Gángó Gábor irodalomtörténész	MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest
Kenyeres Zsolt egyetemi hallgató	JATE, Szeged
Kovács Marian történész	JATE, Szeged
Kövér Lajos történész	JATE, Szeged
Magyarics Tamás történész	ELTE, Budapest
Miskolczy Ambrus történész	ELTE, Budapest
Vermes Gábor történész	
Zakar Péter történész	Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged

A fordításokat Duró Gábor és Pingiczer Klára készítették.

INHALT

Studien

- István Diószegi**
Nationale Bestrebungen und dynastische Velleitäten in der österreichisch-
ungarischen Außenpolitik im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts 5
- Sándor Vadász**
Ludwig Philipp, der Bürgerkönig 43
- Lajos Kövér**
Ludwig XVI. und Frankreich 75
- Marian Kovács**
Eine in Vergessenheit geratene Heiratsabsicht zwischen den spanischen
Bourbonen und der Familie Romanov am Anfang des 18. Jahrhunderts102

Werkstatt

- Zsolt Kenyeres**
Der schwedische Dynastismus (1523–1721)121

Ausblick

- Ambrus Miskolczy**
Die Romantik in Rumänien und ihre Folklorebetrachtung
(*Analysen und Herangehensweisen*)134

Heraufbeschwörung der Vergangenheit

- István Diószegi**
Im Dienste einer Dynastie?170
- Otto von Bismarck**
Der Dreibund. (*Auszüge aus Bismarcks*
Gedanken und Erinnerungen)172

Jenseits unserer Grenzen

Die Geschichte ist das Verstehen des Lebens der Vergangenheit. <i>Ein Gespräch mit Gábor Vermes</i>	194
Gábor Vermes	
Die südslawischen Bestrebungen und der ungarische Nationalismus in der Österreich-Ungarischen Monarchie	203
Bibliographie der Werke von Gábor Vermes in Auswahl	221

Revue

Die immer noch fehlende Monographie (<i>Deák Ferenc</i> by Béla Király. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1993.) Ágnes Deák	223
Portraits, in einheimischer Landschaft (<i>Sic Itur ad Astra</i> . 1992/1–3. <i>Történetésportrék [Portraits of historians]</i> . <i>Selection, preface, notes and bibliographies completed by Boldizsár Vörös.</i>) Gábor Gángó	229
Gedanken zu István Deáks "Volt egyszer egy tisztikar 1848–1918" (<i>István Deák: Volt egyszer egy tisztikar 1848–1918 [Once there was an officer corps]</i> . Gondolat. Budapest, 1993.) László Bencze	232
Von Chalchas bis Lajos Szimonidesz (<i>József Borovi: A magyar tábori lelkész története [A history of the Hungarian army chaplain]</i> . Zrínyi Kiadó. Budapest, 1992.) Péter Zakar	242
Bauernliebe in der Neuzeit (<i>Jean-Louis Flandrin: Les amours paysannes</i> . Gallimard. Paris, 1993.) László Gálffy	248
Die (Neue) Welt der Gründerväter (<i>Aladár Urbán: Köztársaság az Újvilágban [Republic in the New World]</i> . <i>Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1994.</i>) Tamás Magyarics	251
Unsere Autoren	259

CONTENTS

Studies

- István Diószegi**
National efforts and dynastic velleities in Austro-Hungarian
foreign policy in the last third of the 19th century 5
- Sándor Vadász**
Louis Philippe, the Bourgeois King 43
- Lajos Kövér**
Louis XVI and France 75
- Marian Kovács**
A forgotten marital plan between the Spanish Bourbons
and the Romanovs in the early 18th century102

Workshop

- Zsolt Kenyeres**
Swedish dynastism (1523–1721)121

Perspective

- Ambrus Miskolczi**
Rumanian Romanticism and its view of folk-lore
(*analyses and approaches*)134

Recollection

- István Diószegi**
Serving a dynasty?170
- Otto von Bismarck**
The Triple Alliance (*from his memoirs*
entitled Gedanken und Erinnerungen)172

Beyond our Borders

- History is to understand the life of the past.
Conversation with Gábor Vermes 194
- Gábor Vermes**
South-Slav ambitions and Hungarian nationalism
in the Austro-Hungarian Monarchy203
- Selected bibliography of Gábor Vermes221

Observer

The monograph that is still missing (<i>Deák Ferenc</i> by Béla Király. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1993.)	
Ágnes Deák	223
Portraits in familiar landscape (<i>Sic Itur ad Astra</i> . 1992/1–3. <i>Történezőportrék [Portraits of historians]</i> . <i>Selection, preface, notes and bibliographies completed by Boldizsár Vörös.</i>)	
Gábor Gángó	229
Thoughts on reading István Deák's "Volt egyszer egy tisztikar 1848–1918" (<i>István Deák: Volt egyszer egy tisztikar 1848-1918 [Once there was an officer corps]</i> . Gondolat. Budapest, 1993.)	
László Bencze	232
From Kalkhas to Lajos Szimonidesz (<i>József Borovi: A magyar tábori lelkész története [A history of the Hungarian army chaplain]</i> . Zrínyi Kiadó. Budapest, 1992.)	
Péter Zakar	242
Peasant love in the modern age (<i>Jean-Louis Flandrin: Les amours paysannes</i> . Gallimard. Paris, 1993.)	
László Gálffy	248
The (New) World of the Founding Fathers (<i>Aladár Urbán: Köztársaság az Újvilágban [Republic in the New World]</i> . <i>Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1994.</i>)	
Tamás Magyarics	251
Our authors	259

Pályázati felhívás

A Soros Alapítvány az alábbi külföldi ösztöndíjprogramokat hirdeti meg az 1995/96-os tanévre

Általános program

10–12 fő számára 3–9 hónapos, elsősorban kutatásra szóló ösztöndíjat ítél oda.

A jelentkezés alsó korhatára betöltött 27 év, felső korhatár nincs. Az ösztöndíjprogram célja, hogy szakmai gyakorlattal rendelkező, diplomás szakemberek számára nyugat-európai országok, esetleg az USA felsőoktatási intézményeiben vagy kutatóintézteiben lehetőséget nyújtson kutatómunka vagy továbbképzés folytatására.

Pályázhatnak szakemberek

a/ a humán- és társadalomtudományok és b/ a természettudományok területéről.

Elsősorban azok jelentkezését várjuk, akiknek a fogadóintézmény anyagi rész támogatást ajánl fel, és az Alapítványtól csupán ennek kiegészítését kéri („matching grant”). Fogadókészség kifejezése előnyös és szükséges.

Akik továbbképzési ösztöndíjra pályáznak, valamely elismert felsőoktatási intézménybe, azoknak tandíjmentességet vagy teljes tandíjfedezetet kell igazolniuk.

Ne pályázzanak

a/ a műszaki tudományok képviselői, az előadó- és képzőművészek, számítástechnikai szakemberek és a business témakörben tanulni vágyók;

b/ akik az elmúlt vagy jelen tanévben külföldön tanultak és tanulmányaik folytatásához kérnének támogatást.

Bolognai program

Pályázható 4 vagy 4+2 hónapos, posztgraduális kutatói ösztöndíj az 1994-95-ös tanév II. szemeszterére, 1995. február 1-jei kezdettel. Pályázható további 2 hónapos hosszabbítási lehetőség 1995. őszére. Ez a két hónap önállóan nem pályázható meg.

Pályázhatnak 38 évesnél nem idősebb szakemberek az alábbi tudományágakban:

- bölcsészettudomány
- közgazdaságtan (kiemelten a kis- és középvállalkozások menedzsmentje)
- műszaki kémia és anyagtudomány
- geológia
- transzplantációs sebészet

Leicesteri program

A Soros Alapítvány új ösztöndíjprogramja

4 fő számára egyéves **MA Programra** szóló ösztöndíj a Leicesteri Egyetemen, a **Centre for Urban History**-n. Az ösztöndíjas 9 hónapot tölt a Leicesteri Egyetemen, de disszertációját a kurzust követő 3 hónap folyamán, már Magyarországon kell befejeznie. Az MA Program interdiszciplináris

jellegű. A témakörök az ókori várostörténettől a régészeten át a műemlékvédelem, a modern városfejlesztés és várostervezés, valamint ezek kapcsolódó területeinek tanulmányozását teszik lehetővé. (Az érdeklődők részletes tájékoztatást kaphatnak a Leicesteri Egyetem tájékoztató füzetéből).

Pályázhatnak azok a 25–35 év közötti fiatal szakemberek, akik valamely magyar egyetemen diplomát szereztek történelemből vagy annak rokontudományaiból, földrajzból, régészetből, szociológiából, várostervezésből bármely tudományegyetemen vagy a Műegyetem megfelelő szakán.

Leuveni program

A **Soros Alapítvány** és a **Katholieke Universiteit Leuven** közös programja.

Legfeljebb 10 fő számára 3, illetve 9 hónapos ösztöndíjak a leuveni Egyetemen, Belgiumban.

a/ 3 hónapos kutatási ösztöndíj az 1991–1995 között végzett diplomás szakemberek részére. Pályázhatnak a humán és a társadalomtudományok művelői.

b/ 9 hónapos posztgraduális vagy posztdoktorális ösztöndíj diplomás szakemberek részére. A korhatár a posztgraduális képzésre jelentkezőknél 32 év, a posztdoktorális ösztöndíjra jelentkezőknél 38 év.

A Leuveni Egyetemen **angol, francia, flamand és német** nyelven lehet tanulmányokat folytatni, valamennyi Leuvenben kutatható tudományágban, a témavezető professzor nyelvi felkészültségétől függően.

Londoni program

Legfeljebb 8 fő számára 3 vagy 6 hónapos kutatói ösztöndíj a University of Londonra.

Pályázhatnak 25–35 év közötti, jeles egyetemi diplomával rendelkező szakemberek az alábbi szakterületeken:

filozófia, jog, közgazdaságtan, nemzetközi kapcsolatok, politológia, szociológia, történelem, urbanisztika.

Oxfordi program

8–10 fő számára 9 hónapos ösztöndíj az Oxfordi Egyetemen.

a/ posztgraduális képzés legfeljebb 3 éve (1992–1995) végzett, diplomás szakemberek részére, bármely Oxfordban kutatható tudományágban.

b/ posztdoktorális képzés 35 évnél fiatalabb szakemberek részére, akik már rendelkeznek doktori fokozattal és/vagy kandidátusi értekezésükön dolgoznak a társadalom- és természettudományok területén.

Általános tudnivalók valamennyi ösztöndíjjal kapcsolatban:

1/ Csak egyetemi végzettséggel rendelkező magyar állampolgárok pályázhatnak.

2/ Az ösztöndíj elnyerésére csak azok a szakemberek esélyesek, akik a tanulmányi cél eléréséhez szükséges szinten beszélik a célország nyelvét. Erről speciális nyelvvizsgán kell számot adni.

Figyelem!

A Soros Alapítvány által meghirdetett hosszú (3–9 hónapos) külföldi ösztöndíjpályázatok közül **évente egy ösztöndíjprogramra** lehet pályázatot benyújtani.

A pályázat benyújtásának módja:

Az ösztöndíjak *csak az erre a célra készített kérdőíveken* pályázhatnak meg.

Pályázati kérdőívek és tájékoztatók a kiválasztott ösztöndíjtípus megjelölésével postán igényelhetők a Soros Alapítvány Titkárságától (1538 Budapest, Pf. 596.), valamint hozzáférhetők a Soros Alapítvány budapesti és vidéki információs központjaiban.

Az elkészített pályázatokat a Soros Alapítvány Titkárságához kell postán eljuttatni a következő címre:

1538 Budapest, Pf. 596.

A pályázatok beadási határideje:

bolognai program	1994. november 16.
oxfordi és általános program	1994. december 9.
leicesteri, leuveni és londoni program	1994. december 20.

A határidők a postára adás legutolsó napját jelentik és szigorúan értendőek.

Egyéb ösztöndíjlehetőségek

Számos más ösztöndíjlehetőséget tesz nyilvánossá a Soros Alapítvány Külföldi Ösztöndíj Bizottsága. Ezen programok lehetőséget adnak arra, hogy egyetemi diplomával rendelkező fiatal magyar szakemberek ösztöndíjpályázatot nyújthassanak be különböző nyugat-európai és észak-amerikai felsőoktatási intézmények már működő ösztöndíjprogramjaira, melyek szívesen fogadnának kelet-közép-európai pályázókat is. Ezen ösztöndíjak anyagilag teljesen függetlenek a Soros Alapítványtól, az Alapítvány csupán lehetővé kívánja tenni a pályázati anyagokhoz és információkhoz való könnyebb hozzáférést. Ezen lehetőségekről az érdeklődők tájékoztatást kaphatnak az alábbiakban felsorolt információs központok vezetőitől 1994. október 15-től kezdve, illetve a lehetőségek beérkezéséig folyamatosan.

Az Információs Központok az alábbiak:

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Tájékoztató Központ
(Bp. VIII. Szabó E. tér 1.)

Budapesti Műszaki Egyetem, Nemzetközi Diákközpont
(Bp. XI. Műegyetem rkp. 3.)

ELTE BTK (Bp. V. Piarista köz 1. I. em. 44.)

JATE Központi Könyvtár (Szeged, Dugonics tér 13.)

Miskolci Egyetemi Könyvtár (Miskolc, Egyetemváros)

Veszprémi Egyetem Központi Könyvtára
(Veszprém, Schönherz Z. u. 10.)

KLTE Könyvtára (Debrecen, Egyetem tér 1. K202.)

International English Center (Pécs, Mária u. 9.)

Az AETAS történettudományi folyóirat. Megjelenik évente négy alkalommal. Kiadója az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. A lap főként történeti tárgyú tanulmányokat, forrásokat, kritikákat, ismertetések, interjúkat közöl, de szívesen fogad írásokat a társadalomtudományok más ágaiból is.

* * *

Az AETAS megjelenését döntően alapítványi támogatás teszi lehetővé. Az AETAS több vagy akár egy száma is megrendelhető a szerkesztőség címén. A folyóirat előfizetési díja egy évre 320 Ft. A lap ára egy szám megrendelése esetén 80 Ft+postaköltség, könyvesboltban 98 Ft.

* * *

Az AETAS-t a szerkesztőség terjeszti. A lap megvásárolható:

Budapest: Magiszter Könyvesbolt, V. ker., Városház u. 1.; Studium Könyvesbolt, Váci utca 22.; Eötvös Könyvesbolt, Keeskeméti u. 2.; Litea Kft., Budavár, Hess A. tér 4.; Írók Boltja, Parnasszus Kft., Andrassy út 45.; Könyvárúház, Rákóczi út 14.; Atlantisz Könyvesbolt, V. Váci utca.

Szeged: Katedrális Bt.: Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27., Könyv- és Jegyzetbolt, Dugonics tér 12.; Móra Könyvesbolt, Kárász u. 5.; Egyetemi könyvtár, Egyetem u. 2.; JGYTF Kiadó Jegyzetbolt, Boldogasszony sgt. 6.; Idegennyelvű Könyvesbolt, Kárász u. 22. Tolkien Könyvesbolt, Kossuth L. sgt. 1.

Debrecen: Egyetemi könyvtár, KLTE főépület fsz. Egyetem tér 1.

Miskolc: Két Könyvész Kft., Miskolc-Egyetemváros.

Pécs: Szövegbolt, Ifjúság u. 6.; Egyetemi Könyvesbolt, Mátyás király u.

Székesfehérvár: Jókai u. 4. Könyvkereskedés, Jókai u. 4.

Szombathely: Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1.

* * *

Kiadja az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület
6701 Szeged, Pf. 1179.

Felelős kiadó: Deák Ágnes

A szerkesztőség titkára: Aradi Zsuzsanna

Technikai szerkesztő: Nyerges Zsolt

A borítót tervezte: Szekeres Ferenc

Nyomdai munkálatok: Délmagyarország Könyv-, Lapkiadó
és Nyomdaipari Kft., Szeged.

ISSN 0237-7934

Bolti ár: 98, – Ft

Előfizetőknek: 80, – Ft

Anyagi szempontból erősebbnek tartottam az Oroszországgal való szövetséget. Számomra korábban is ez volt a fontosabb, mert a hagyományos dinasztikus barátságot, a monarchikus létfenntartási ösztönön alapuló sorsközösséget és az összes, belülről fakadó ellentétnek a politikai életben való jelenlétét nagyobb biztosítéknak tekinttem, mint az állandóan változó közhangulatot a Habsburg Monarchia magyar, szláv és katolikus népessége körében. Abszolút, tartós biztosítékot persze egyik szövetség sem ígért, sem a dinasztikus alapon nyugvó kapcsolat Oroszországgal, sem pedig a népszerű magyar–német szimpátia. Ha Magyarországon mindig a megfontolt politikai mérlegelés lenne irányadó, akkor ez a bátor és független nemzet tisztában lenne azzal, hogy viszonylag csekély létszámával szigetként a szláv népek tengerében csakis úgy maradhat fenn, ha az ausztriai és németországi német elemre támaszkodik. De a kossuthi epizód és a birodalomhoz hű német elemek elnyomása Magyarországon önmagában és más esetekkel együtt is azt jelzik, hogy kritikus pillanatokban a magyar huszárok és fiskálisok öntudata erősebb, mint a politikai megfontoltság és önmegtartóztatás. Még nyugalmas időkben is sok magyar húzatja a cigánnyal azt a nótát: „A német egy kutyafajzat!”.

A jövőendő osztrák–német kapcsolatok megítélését a politikai lehetőségeket illetően a mértéktartás hiánya jellemezte, így a német népesség Ausztriában elveszítette a dinasztíával való együvértartozás érzését, s azt a vezető szerepet, amely a történelmi fejlődésben neki jutott.

(Otto von Bismarck Gedanken und Erinnerungen című visszaemlékezéseiből a három császár szövetségének megkötéséről szóló fejezetet kötetünk 172–193. oldalain olvashatják.)